

הקדמת הרב המחבר זלה"ה

ראה כי פקודיך אהבתי ה' כחסדך חייני.
 פעמי הכן באמרתך ואל תשלט בי כל און.
 את חוקיך אשמור אל תעזבני עד מאד.
 לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד.

אמר הכותב: יסוד מוסד בידינו מאבותינו ורבותינו ז"ל איש מפי איש עד עמוד תורתנו, אדונינו נביאנו, הוא אבינו, הוא רוענו, איש האלהים משה רבינו ע"ה, כי תורתנו התמימה - מוסף על מעלתה ונדלגתה - תוסף תת כחה להשמיע בדבור אחד שנים ושלושה וארבעה עינים, זה מזה שונים, וחז"ל הפליגו הענין ואמרו (זוהר בראשית מז:): **כי יש לתורה שבעים פנים**, והמסתפק בזה או מהרהר אחריו - בתורה כופר, וברית אלהינו מפר.

עם כי השכל ימאן לקבל זה, כי מעולם לא נשמע לשום חכם יחבר ספר בשכל אנושי - בדברי חכמה או בספור מעשה - ויכלול תחת מאמר אחד שלשה וארבעה עינים, זה כמעט נמנע בכל חכמי העולם, אך זאת מצאנו בתורתנו הקדושה, "על אבן אחת שבעה עינים", **דבור אחד מתחלק לכמה ניצוצות**, כמראה הלפידים לוחשות. ואין זה על דרך האסמכתא והרמז, יען מצאנו הרבה גופי תורה תלויים בזה, ומצות כתיבת ספר התורה - אחת ממצות עשה - ולא נתנה אלא ברמיזה בפסוק "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" (דברים לא יט), שפשוטו נגלה על השירה ממש. ובפסוק "לא תאכלו על הדם" (ויקרא יט כו), יש בו כמה הלכות קבועות על פנים רבים, כָּלֶם ברורים כָּלֶם אהובים. ובפסוק "ובשר בשדה טרפה" (שמות כב ל), הרחיבו פה וגם שפה (מכות יח. חולין סח), ודומיהן אין מספר. וכבר הארכנו בזה בפנים בחלק ב' במאמר ראשון דרוש ב' לתורה יעין שם, ושם כתבנו כי ראוי לימנות זה מעיקרי הדת ושרשיה, כי לולי שהורגלו בזה, היה לנו זה מן התימה-גדול שיאמר אדם דבור אחד מתחלק לשני פנים:

על היסוד הנכבד הזה, מצאו כל אנשי חיל ידיהם לפשוט ולפרש בתורה פירושים רבים ודרכים שונים במפרסם בתלמודינו הקדוש ובמדרש רבה ובשאר המדרשים וספרא וספרי ואגדתא. ומעת נחתם התלמוד הקדוש, השער סגרו מלפרש עוד לפי שכלם, כי נתמעטו הלבבות וחשכו הרואות בארובות, והיה כל מבקש ה' - יצא בעקבות הראשונים ומפיהם יוציא מילין, לא יגרע ולא יוסיף, לא יחסר ולא יעדיף. ומרוב הריצותם וזריזותם לשמור דברי הראשונים - הסתפקו בהם, ומצאו די סיפוקם לפרש כל הדבר הקשה.

וכאשר גברו הצרות והמלחמה, נשכחו בעונות הרבים פירושי הראשונים, ולא הספיקו להם במה שיקשה להם בפשטי הכתובים, אז החלו חכמי הדורות - כל איש אשר נתן לו אלהים חכמה בלבו - לקרבה אל המלאכה לעשות אותה, לפרש כפי שכלם מאשר הננם אלהים, בצרוף מה שנשאר מקבל מידי משה רבינו ז"ל, כאשר עשה רש"י ז"ל וכל הגאונים אשר מעולם.

אך המה ראו כי בשער מצות התורה אין להכנס לפרש חוץ מפירושים הנזכרים בש"ס ומדרשים. ולכן גזרו אומר: "השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו, כי ה' אלהי ישראל בא בו" (עי"פ יחזקאל מד ב). אין צריך לומר לסתור המובא בש"ס ובמדרש, אלא אף לחדש דין מכח מקרא - הסגר סגור, כי ראו שזה פירצה גדולה ח"ו בחומות התורה לתת תורת כל אחד בידו ח"ו. אכן בחלק ספורי התורה והדומה להם בנביאים ובכתובים, השער הזה נפתח בנדולים אשר מעולם אנשי ה', לפרש חוץ מפירושי הש"ס והמדרשים, ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך - יוכלו לחלוק גם על פירוש רבותינו ז"ל, אחרי שאין הדבר תלוי ונוגע לדין מדיני התורה, כאשר נהגו בזה רבים וגדולים, כמו רבינו בספר המורה, והראב"ע והרד"ק והרלב"ג והרמב"ן ז"ל ודומיהן, כי תורת אמת היא ויקבל האמת ממי שאמרו, וזלת במקבל - לא תגע בו יד, ומרגלא בפומייהו (דרבנן מהראשונים ז"ל) אם קבלה - נקבל³. זאת היא הכת הראשונה ממפרשי התורה. ואכן דרך השלמים האלו - דרך קצרה, ביאור פשטי הכתובים דבר דבור על אופניו, מבלי להציע בדקדוקים וקושיות.

עמדו אחריהם כת שניה, המה ראו כי בפשוטי הכתובים לא הניחו מקום הראשונים להתגדר בו, מצורף למלאכת הדרשה שנתחדשה בדורות הללו, כי נשכח מנהג הראשונים ז"ל שכל עקר דרשתם היתה בדין מדיני התורה לקבוע הלכה לדורות

3. והוא על פי האמור בש"ס (יבמות פ"ח מ"ג): 'אם הלכה - נקבל'.

כמִפְרָסָם בְּשׂוֹמֵם. ואם לפעמים יסיים בדברי מוסר ופיו ימלא תוכחות על כל דבר פשע - לא זולת זה. ואם על נפש מת - כי ימות אדם שלם (בכל מדה נכונה) ח"ו - יעורר הספדו בהזכיר שבחיו, ובפירוש פסוק אחד 'בתוכחות על עון':

ואכן בדורות האלו יהיה הדרוש - עיקרו בחדושי תורה ובמשא ובמתן במאמרי רבותינו ז"ל שענה אחת ושנים ושלוש. לזה לא הפסיק להם פשוטי הכתובים - שזה בעיניהם קל, ואין זה משבב הדרוש. ואם פשט הכתובים נעלם מעיניהם, לזה ראו הדורות להציע בכתובים דקדוקים וקושיות, ולפרש באורך וברוחב, ומתוך הדחק - זה הלחין ⁵ - יוצאים קצת מן הפשט. ואין להושי לזה לפי היסוד שיש בידינו שבעים פנים לתורה. ואם הוא גוזמא או אינו גוזמא, איך שיהיה, על כל פנים - פנים רבים לתורה:

ועם כי - לקוצר דעתי - דבר גלוי הוא, שרבו הפנים לא יקבלו כלם - שיוכל לומר שכלם אמת - אלא כשלא יבחישו זה את זה, כענין פירושים רבים שאמרו ז"ל בפסוק "לא תאכלו על הדם" (ויקרא יב כו) וכיוצא בחלק ממצות התורה, אבל בספורי התורה והנביאים - אם מכח הדקדוקים יפרש המפרש שכך היה המעשה, אם יאמר שנים ושלושה דרכים לערך הדקדוקים כמו שעושה מהר"מ אלשיך ז"ל וזולתו, על כל פנים אין אמת מהם אלא אחד, והאחרים שקר, שאם המעשה כך היה - לא יתכן שיהיה באופן אחר, כי מעשה אחד הוא, ולא על כיוצא בזה אמרו שבעים פנים לתורה. ולזה אין ראוי לאדם בספורי התורה הקדושים להרבות בדרכים, כי כל שיהיה מתקרב אל הפשט - הוא העקר והוא האמת, ולמה זה הבל ייגע לצאת חוץ מן הפשט, ולכתוב מה שלא היה בשביל שיבא דקדוק אחד נכון:

אך הפנים רבים' שיקבלו בספורי התורה, הם שיבואו בספר הזוהר הקדוש ודומיהו, שילביש כל הענין מראשו לראשו, שיורה ענין אחר שאינו ממכון הספור, או בדרך סוד או בדרך דרש. ודוגמא לזה, קצת הלבשות שעושה הרב מהרי"מ אלשיך ז"ל בכמה מקומות, ומהם פרשת 'בהר סיני' יענין שם בפסוק "וספרת לך" (ויקרא כה ח), וכמו שעשינו בפנים בסדר 'וישלח' ובסדר 'ויצא' ובמקומות אחרים, שאם ירבו הפנים מזה האופן עד שבעים כמאמרם ז"ל - יקבלו כלם, ויוכל לומר שכלם אמת.

ועל זה הוא שהקפידו בזוהר (בהעלותך קנב) ואמרו שהאומר שאין פנות התורה

4. ע"פ תהלים (לט יב).

5. ע"פ הגדה של פסח.

אלא לספורים בעלמא זכוי, לית ליה חולקא בעלמא דאתי זכוי. ואין פְּנַת הזוהר שהפשט אין בו תועלת, שחלילה לתורה לכתוב דבר רק בשביל מה שתחתיו, אבל לא בא לְגִנּוֹת אלא מי שחושב שלא כִּנְהַתורה אלא לעשות ספר, כמו שהוכיח מסוף דבריו, שכמה ספורים בעולם והוה ליה לכותבם, אלא שהתורה לא כתבה אלא ספורים שיש בהם תועליות רבים ונכבדים, ותחתיות⁶ - מרגליות קבועים סודות גנוזים שאין להם שיעור. וכבר הופיע רוח הקודש על איש האלהים הרלבייג ז"ל בתועליותיו הנחמדים מזהב ומפז רב:

והנה תחלת דְּבַר בזה האופן מן הדרשה - ממי שהגיענו דבריהם וחבוריהם - הוא הרב הגדול בעל העקדה זל"ה והרב מהר"י אברבנאל זל"ה. ודרכם - דרך ישרה - מורכבת מדברי רבותינו ז"ל עם חכמת הפילוסופיית האמתית. וכביר לא-מעט יביאו מדברי חכמי האמות, מדברי חשובי חכמיהם וגדוליהם. ואחריהם האיר נתיב הרב הגדול מהר"ם אלשיך זל"ה ושאר רבותינו ואבותינו שהיו בדורותיהם, פְּלֶם חכמים פְּלֶם נבונים פְּלֶם יודעים את התורה על אמתותה, מן הדרך הישר לא ימו ימין ושמאל, הן בפסוקי התורה הן בדברי רבותינו ז"ל. ואכן, להיות שיש בדברי רבותינו ז"ל קצת מאמרים שהם זרים קצת [אל] השכל, וכל הבאים אחריהם לא עמדו על פְּנַתם, עד שהרב האלהי, חֲבַר לְמַלְךְ כּוּזַר, בסוף ספרו הנכבד - אחרי שהתאמץ בכל עוז לפרסם לְמַלְךְ חכמת רבותינו ז"ל שאין לה קץ, ואחרי הודאת המלך - אמר, כי אמת שבקצת דברי רבותינו ז"ל אין לנו מענה לְיִשָּׁב, אם לא שברוב - הכניסו אותם הדברים בתוך דברי רבותינו ז"ל:

והנה הרב הגדול בעל העקדה ז"ל וכל הבאים אחריו, עשו מלאכה חדשה: שבכל מקום שיהיו דברי רבותינו ז"ל קצת רחוקים מן השכל - ישתדלו להלבישם בגדים אחרים. ואגב, הנני להעיר על דברי קודשו במה שכתב בהקדמתו לספרו ז"ל: הביא מאמר רבותינו ז"ל (סֶפָה כט) **"על ארבע דברים מאורות לוקין: על כותבי פלסתר, ועל מעידי עדות שקר זכוי, ועל מגדלי בהמה דקה בארץ ישראל, ועל קוצצי אילנות טובות" זכוי.** עד כאן. וכתב וזה לשונו: **"כי פשוטו מכואר הפטול, ורש"י ז"ל כתב על מאמר כיוצא בו על ארבעה דברים חמה לוקה זכוי, לא שמעתי טעם בדבר, לפי שפשוטו שקר מכואר, שהרי הקליות - הם מחיבים שיחולו ברגע היום היוצא על פי**

6. אפשר שהוא ט"ס וצ"ל 'תחתיות', ואפשר לקיים הגירסא שלפנינו בדרך מליצה ע"ד 'תחתיות ועליות והחיות והכסא'.

חשבון וכו', ואינן נתלין בחטאת האדם וזכויותיו, ואין מתנאי התורני לקבל שקרים לקיים פשט דברי החכמים.

וזה הענין בעצם כתבו החכם אלגזלי בתחלת ספר ההפלה⁷ על מאמר שנמצא מפי מניח דת הישמעאלים, וזה נוסחו: השמש והירח הם שני אותות מאותות ה', אשר אינם לוקים רק בסבת מות אחר וחיותו, וכאשר תראו אותו - גורו לכם והחזיקו בתפלה ובזכרון האל. עד כאן. וכבר היה זה המאמר - לסקבה שאמרנו - 'לשמצה בקמיהם'. והאריך הרב ז"ל בזה, וסיים: ואנו צריכים לקבל האמת ממי שאמרנו, ולדעת שאין פגנת דבריהם אלו למיניהם כפשוטן, רק להורות בהם ענינים נכבדים על דרך הרמז, יושגו למעינינו בהם וכו'. והאריך לפרש, ותורף פירושו: כי המאורות האלו הם מאורות השקלים האנושיים שילקו מלהשיג האמת בעבור הפושטם אחר כזבי הדמיון וכו', וזהו "כותבי פלסתר":

ולעניות דעתי נראה קשה מאד לפרש כן דבריהם, ורבותינו ז"ל - בעולם האמת - יעידון יגידון כי לא כנו מעולם למה שכתב בפירוש דבריהם - הרב ז"ל. ואף דבריהם כאן - יעידון יגידון לכל רואיהם, שבתחלת האגדה אמרו: "בזמן שהחמה לוקה - סימן רע לכל העולם כולו, משל למלך שעשה מעודה לכל עבדיו והניח פנס לפניהם, כעם המלך עליהם, אמר לעבדו: מול פנס מפניהם והושבים בחושך. ר' מאיר אומר: בזמן שהמאורות לוקין - סימן רע לשונאידן של ישראל וכו' שרגילים ללקות וכו', חמה לוקה במזרח - סימן רע ליושבי מזרח וכו', בכניסתו - פורענות ממהרת לבוא, בשקיעתו - שוהה לבוא". עכ"ל.

הנה כל אשר עיני בשר לו, עין בעין יראה סתירת דברי הרב ז"ל, ואם המאורות הם השקלים - מהו הסימן רע לעולם, ומהו הפנס, ובכניסתו מהו אומר, וביציאתו מהו אומר, ומזרח ומערב מאן דכר שמיהו. וגם מה שרצה ליחס לרש"י באומר: "לא ידעתי טעם", לעניות דעתי אין כן פגנת רש"י ז"ל, דאם כן - בתחלת האגדה הוה ליה למימר כן, אלא שלא ידע טעם ויחס לעברות אלו עם הלכות, וזה פשוט מאד. אמנם דברי רבותינו ז"ל אמת, ולקושיתו - [נאמר] שהיא קושיא חזקה ודאי, ולא נחניף לדברי רבותינו ז"ל נגד האמת, אך יש לישב במה שכתבנו בסדר בראשית יעין שם (על פסוק יהי מארת עמ' &&):

7. הוזכר בספר 'ישועות משיחו' למהר"י אברבנאל ז"ל (ח"ב העיון הג' פ"א) ויחסו למחבר בשם אבו חמד. ואפשר שכנויו היה אלגזלי. על ספר זה התחבר ככל הנראה ספר כנגדו בשם 'הפלת ההפלה' למחבר בשם אבן רש"ד והוזכר בספר העיקרים למהר"י אלבו (מאמר ב פ"ג ומאמר ג' פ"ח).

גם על הרב מהראנ"ח אני תמה, שכמה מאמרים - פירשם בסגנון שנראה ברור שלא היה כן דעת בעל המאמרים, כמו שהבאתי בדרושים רבים ממאמר 'חסד ואמת' יענין שם. וכבר כתב רבינו הרשב"א ז"ל ששקיעת האדם בזה לבטל הפשט לגמרי - הוא הריסה ח"ו למצות התורה, כי יאמרו שגם התורה ח"ו משלים היא, והאריך בזה מאד בתשובתו לרבי ידעיה ז"ל (ש"ת הרשב"א ח"א סימן תיח) יענין שם:

והן עתה בא לידי ספר מהרב הגדול בעל עוללות אפרים, ראיתי בו דבר תמוה מאד בפירוש תנורו של עכנאי ומחלוקת ר' אליעזר ורבנן (כ"ט נט), הכל היה על בעל לשון הרע אם מתקבל בתשובה או לא, יענין שם (מאמר רלט דף נא ע"ד), האריך כמה עליון על זה להמליץ 'חרוב יוכיח' ואמת המים תוכיח'. וקובל אני על הרב ז"ל איך עלה בשכלו הו"ד לפרש כן, וכל שכן להרכיב דברי מוסר על רמזים כאלו, שכאשר יתפרסם ספיקות ברמזים אלו, יגלד ספק בדברי המוסר, ואם הם אמת. ואמת כי יש מקומות בדבריהם ז"ל שיצטרך להלבישם, ומשם הרמב"ם ז"ל (כתב) בספר אמרי בינה (ח"ג לספר מאור עינים לרע"ה) כי הוא [הרמב"ם] ז"ל יעד לחבר ספר על האגדות הזרות להלבישם כי לא כפשוטן. עכ"ד:

ולכן אומר אני כי אין הגדרה חותכת לומר כי כל האגדות כפשוטן, אך כל עוד שנוכל לקיים פשוטן - אף בדרך דוחק - הוא הטוב, ואין לבקש להם לבוש - זולת באשר נראה פשוטן זר ורחוק מאד, אז נשתדל להלבישם. אך בכל עוז ותעצומות נתקרב אל הפשט, וכל מלה או תיבה שנוכל לקיים פשוטן - לא נלבישנה כלל, ויהיה הלבוש - [לכבוד] מאמר רבותינו ז"ל בענין הנסים שלא יעשו כי אם מדוחק גדול, וגם נצטרך ליתן מעט למה הלבישו הענין, ומה היה להם ז"ל שהוצרכו להלבישו.

אמת שלפעמים ירדפו חכמים אחר הכתוב, כאומרם (ע"י תענית ה: ועוד): 'מקרא אני דורש', כאומר: מה שתפרש בכתוב תפרש בדברי. ולזה יאמרו לשון הכתוב, וכאומרם (נדה ה:) כשהתנוק במעי אמו - נר דלוק על ראשו, אשר שהוא בלי ספק משל כמו שכתבתי (בדרוש ט"ו ממאמר חסד ואמת) יענין שם, אלא שדברו בלשון הכתוב קלו (איוב כט ג) "בהלו נרו עלי ראשי". וכבר האריך בזה בספר אמרי בינה (פרק ט"ו דף ע"ד), אלא שהפריי על המדה מאד, עד שגם מאמר רבותינו ז"ל (כ"ב נא) ביואב שמעיה בין זכר לזכר - אמר שהיא המצאה וכו', וכאלה רבות, כמעט קרוב שנכחיש יציאת השמש. אבל העקר, שכל מקום ומקום לפי ענינו. ופלס ומאזני משפט צריך להיות ביד המעיין בכל מקום ובכל ספור.

זה לבד ראיתי שיש בו קצת מהגנות בדבריהם ז"ל, אכן זולת זה מדבריהם ז"ל - בלם ברורים בלם קדושים בלם פותחים את פיהם בחכמה בתבונה ובדעת, בלם

נכוחים לַמְבִּין וישרים למוצאי דעת, כל דבריהם מיוסדים על אדני פז, קרובים אל הפשט כמנהג הדרוש ההאמתי.

עמדו אחריהם בת שלישית, לעשות חורפות על דברי חז"ל, ולספק הכל בחבל ונימא בנימא בנינים בנייים זה על זה. ובארצות אשכנז נתפשט זה בהפרזה נוראה⁸, ואם אמור יאמר להם: "מה זה והיכן רמיזא החורפא הזאת בדברי המאמר?" יאמר: "שבעים פנים לתורה". ולדוגמא אביא מה שכתב רב ועצום, אחד מעמודי ההוראה, הרב בעל פורי זהב ז"ל בהלכות סָפָה (סוף סימן תרכ"ט) במעשה דר' אליעזר ששבת בגליל וכו' (סָפָה כז), כתב דברים זרים יַעֲזֵן שם. הנה, עם היותו חכם גדול כדיני התורה ובפסקי ההלכות - לא נצול מזה, כי ההרגל שלט עליו. וכזה וכזה ראיתי לרבנים עצומים בפסקי הלכות, ובדרשות ידברו דברים שאין בהם אלא החורפא, וכאשר תראה עוד בספר "באר היטב" בהלכות פסח⁹ (סימן תצד סק"א), הבאתי [דבריו] בדרוש ג' במאמר א' חלק ב' (הוא דרוש לשבת כלה אשר בספר ר"ב פנינים להגהמ"ח ולה"ח) יַעֲזֵן שם.

ויש שאומרים על זה כי "קב"ה חדי בפלפולא דאורייתא". אמרתי: ח"ו שישמח הקב"ה בזה, אלא אדרבה אין שמחת הקב"ה אלא באמת ובפלפול האמתי כפלפול

8. ויש כנותן טעם להביא כאן את דברי רבינו החיד"א ולה"ה בשם הגדולים (מערכת ספרים ערך דרשות הר"ן) שאחר שסקר את סיגנונות הדרשנים למיניהם ולדורותיהם, וביקר קצתם (יע"ש), כתב וז"ל: "ובאזינו שמענו כי זאת לפנים כפולין היו הדרשנים נוהגים לדרוש מאמרים תמוהים בהקדמות תוס' ופוס' וחורפות, ועתה חזרו מקצתם לדרוש פשטים, וכמה מהם שקורין בכל שבוע ס' אור החיים להרב המופלא ח"ק מהר"ח ו' עטר ז"ל ומחבבין את דבריו כי הם על פי הפשט". עכ"ל. ובהקדמת ספר אור הגנוז כתב כי לדעתו היה סיגנון הפירוש אור החיים הק' לאור ומורה דרך להגאון המלבי"ם ז"ל בכיורו על התנ"ך.

9. במימן זה באו הלכות חג השבועות, אבל בכותרת הש"ע נרשם "הלכות פסח", כי אמנם חג השבועות קשור בחג הפסח הן בספירת העומר המקשרת ביניהם, והן כמה שנאמר (שמות ג יב) בהצויאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, והוא עיקר מטרות יציאת מצרים. ולגופם של דברים, השיג הגהמ"ח בספר רב פנינים שם על מהרש"א (חידושי אגדות ע"ז ג.) והמג"א והבאה"ט הנ"ל על קושייתם שהקשו: מדוע נקבע חג השבועות ביום החמישים ליציאת מצרים ולא ביום החמישים ואחד, כפי שעולה מהחשבון ע"פ דברי חז"ל, שאמרו (שבת פז:) שפסח מצרים היה ביום ה' (כלומר אור ליום ה'), ומתן תורה היה ביום שבת, אשר מכוח קושיא זו הולידו תירוצים רחוקים מהפשט יעויין שם, ובאה"ט אף חידש דברים רחוקים כמה שאמר רב יוסף (פסחים סח:) אילמלא האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא, יעו"ש. והגהמ"ח, לאחר שתמה על קושייתם דמעיקרא ליתא, שהרי מסקנת הגמרא (שבת ריש פז.) בשם בריתא דסדר עולם שבאמת פסח מצרים היה ביום ו', ושבלאה"כ אין כל הכרח לקשר בין חג השבועות לבין מתן תורה וכמ"ש בשו"ת הריב"ש (סי' צו) [וכבר הביא הגהמ"ח את דברי הריב"ש האלו בפנים הספר הקדוש הזה מי מנוחות בפרשת אמור בתחילת כיורו לפרשת המועדים, יע"ש] עוד תמה עליהם על שמכח קושיא דמעיקרא ליתא כאמור, הולידו תירוצים שלא יתכנו כפי פשטם של דברים, והם רחוקים ממה שכינה בהם התורה וחז"ל באמת. יע"ש.

רבותינו בעלי התוספות והנמשך אחריהם בכל רבותינו האחרונים בשאלותיהם ותשובותיהם ופירושיהם. וכבר קדמוני בערעור זה רבנים עצומים, מהם¹⁰ עצמם: **מהרשי"א ז"ל**, על אומרם בגמרא (סנהדרין נד.) על פסוק "במהשכים הושיבני - זה ש"ס בבלי", פירש: "שמא קצתם היו עושין כמו שעושין בדורות האלו" וכו', ועין שם בפרק הפועלים (ב"מ פה.), והרב בעל תוספות יום טוב במשנת "זהעמידו תלמידים הרבה" (אבות פ"א מ"א), כתב: "דהיינו להעמידם על האמת, לא פלמוד זמן זה".

והרב בעל ספר זרע ברך צווה ככרוכי'א על זה בהקדמתו לחלק ב', והביא לשון הזוהר (בהקדמת זוהר דף ה.) שעל ידי הדושים כאלו - נבראים רקיעין של שוא, ושמים בהם הקליפות להחריב שונאיהם של ישראל, וכתב שזה הוא שגרם חרבן לכמה ארצות וכמה שמדות רח"ל, והאריך בזה מאד. וכתב ז"ל שגם הוא חפר מזה המין מן הדרשה ואבדו בידים, עם היות שגם הוא ז"ל לא נמלט בכמה מקומות מספרו "זרע ברך" וכו', ונמשך אחר טבע ארצו, כי ההרגל שלט עליו. ועין בשו"ת הרב חוות יאיר ז"ל (סימן קנב) האריך בנגות זה, והביא כמה וכמה חכמים גדולים בחבוריהם שמגנים ומרחיקין זה הפלמוד עד למאוד. ועין שם:

ולא די לנו זה - אלא גם על ארצנו ועל נחלת אבותינו, ארץ ממנה יצא לחם לחמה של תורה, "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים", "עיר הצדק קריה נאמנה", והן עתה גם המה נמשכו אחרי זה, ואישתרכובי אישתרכוב מנהג ארצות אשכנז לשם, אך הוא כסיגנון אחר: להרכיב פסוקי התורה ומאמרי רבותינו ז"ל על דיני ממונות ודיני נזיקין, וחובל ומבעיר ואונאה ומצרנות ומבריח ארי, והקדש ותרומה, וקראו יצר הרע - מזיק, והאדם - לוח, וכיוצא, מאי דלא שייך כל זה בענין שרוצים לפרש, וכמו שרמזתי מזה בפנים בדרוש א' מחלק חסד ואמת ובמקומות רבים ועין שם:

ומנהג אבותינו ורבותינו הראשונים לא כך הוא, כי כל דבריהם מוסדים על אדני הצדק והאמת. שוטטו נא וראו בכל חבורי הראשונים אשר המה לנו לעינים, וגם לאחרונים שאחריהם, כמו מהר"ם אלשיך והרב בעל העקדה וסיניור דון יצחק אברבנאל ולה"ה, אם יש בכל אורך דבריהם מזה וכיוצא בו, רק פלם דברים בנויים על אדני השכל כפירוש מהר"י אברבנאל ז"ל ובעל העקדה ז"ל, או על דברי רבותינו כפירוש מורינו הרב משה אלשיך ז"ל. ואם הם חוץ מן הפשט - הנה הנם כמסמרות

נטועים על חלק הדרש שנתקיימה מציאותו מפי רבותינו המקודשים, שהם אמת ותורתם אמת.

וגדר האמת הוא: שִׁיכּוֹן המפרש פירוש שיתכן שִׁפְלָל אותו בעל המאמר בדבריו הקצרים, ושיתכן מציאות אדם בשכל אנושי לומר מה שרוצה לפרש המפרש במעט דבור שיצא מפי בעל המאמר, ואם הוא סתום - לְמַה סתם כל כך זה הענין, ומהו הדוחק שדחקו עד שהבליע וכסה כל כך הדברים. ואם [אמת] היא שִׁפְתָּמֶן כל כך לְסִפָּה - יהיה הסתום באופן שיוכל החכם להבינו, כי לא יסמוך בעל המאמר שיקום נביא או חולם חלום לפרש המאמר, ומה תועלת לו - בעל המאמר - באומרו מאמר שיצטרך לנביא, ואם הפירוש על ידי הסתפקות חבל בחבל ונימא בנימא - זה יותר מנבואה. אבל חכמי בני עמנו אשר המה מקרוב¹¹, לא יביטו לכל זה, רק לצמצם שנים ושלישה דפים בג' תיבות או ד' ממאמר רבותינו ז"ל או מפירוש רש"י ותוספות, ויאמרו שכך פִּנּוּ:

גם ראיתי רבת מהמפרשים ידקדקו עשרה דקדוקים או יותר במאמרי רבותינו ז"ל, ומכח הדקדוקים יעמימו במאמר רבותינו ז"ל דרכים רחוקים כדי לְיַשֵּׁב הדקדוקים מה שלא כִּוְּנוּ חז"ל כ"ל. ותמה אני עליהם, שאם באנו לידי מדה זו במדרש רבה ושאר המדרשים, ירבו הספרים לאין קץ ותכלית, וברור הוא שמי שיתקע עצמו לזה - שילך בלא המדה, וחכמים אמרו (עירובין מה) "אי דייקנן כולי האי - לא הוי תנינן".

אבל הדרך הישר: שְׁיִשִּׁית לנגד עיניו כי רבותינו ז"ל - בני אדם היו ולא אלהים, ואם גדלה חכמתם עד לאין קץ - לא יצאו מכלל בני אדם גם בני איש¹², לפעמים ידבר בלשון צח, לפעמים ידבר בלשון קצר, לפי העת ולפי הזמן, לפעמים בלשון מעורבב שלא כסדרו¹³, וכל שכן במדרשים שנפלו בהם הטעויות והשגגות. והפלא הגדול בעיני, שלפעמים יִרְבוּ להקשות במאמר רבותינו ז"ל, ובבואם לתרץ - יתורצו עם הקדמות הַמְקַבְּלִים בדרכי הקבלה החתומים באלף עֶזְקָאן, ואומרים: "ובזה ניהא ונכוון ומְכוּוֹן", כלומר שבזה יתורצו הקושיות. האם יש תימה יותר מזה, לומר שחכמים באגדותיהם פִּנּוּ לדרכי הקבלה?

11. פירוש: בדורות האחרונים.

12. ע"פ תהלים מט, ג.

13. והרי אפילו על התורה גופא אמרו חז"ל פעמים רבות ומהן כגמרא (ברכות לא) "דברה תורה כלשון בני אדם", או "דברו חכמים לשון הבאי" שהוא לשון גוזמא (תמיד כט). שנאמר (דברים א כח) "ערים גדולות וכצורות בשמים" וכו'. ועל זה קאמר הר"ב זל"ה כי ישית לעיניו המפרש כי בני אדם היו וכו'.

ולדעתי, כי המקשה בדברי רבותינו ז"ל, קודם - צריך שיתרץ עם הפשט הגמור, ואחר כך יכתוב: "ואולם רמזו בזה עוד" וכו'. ונקיי הדעת - כשרוצים לפרש בדרך הקבלה - לא יזכיר כלל שום קושיא, רק יכתוב: "ושמא נתכנו ורמזו בלשונם" וכו', שכל המקשה ומתריך - מבואר נגלה שבנתו שזהו דעת חכמים, ושבזולת פירושו זה - אין לקושיא זו יש. כפי דמלתא: שישיית לנגד עיניו מה שכתבנו למעלה, שרבותינו ז"ל דברו בלשון בני אדם, וכדבר זה - הם ושאר המפרשים האחרונים שוים, רק בחכמתם אשר גדלה עד לב השמים, יבינו האמת יותר ויותר ממנו, ותו לא מיד:

גם בדברי שאר המפרשים ראיתי מלתא דתמיהה, (ואף) אם דרכו בה רבים וגדולים, והיא: לפרש קצת מהמסורות, ג' במסרה, ד' במסרה, וירצו לחברם ולזווגם לומר שכנו איזה ענין שבא כבר בדברי חז"ל. ולקוצר דעתי, לא ידעתי מבוא לזה, ומי גלה להם שכנו חכמים בהבורם איזה ענין יותר מהמפרסם שכנו אליו, דהיינו לומר: שכך וכך כתובים באו בסגנון זה, ואם המציא חוץ מהם, הוא שקר ומעות סופר, כמו שהאריך בזה בהקדמתו¹⁴ לכ"ד¹⁵ עם פירושו אבן עזרא, ושהיא רבת התועלת, ולולי המסרה היתה התורה עיר פרוצה אין חומה.

והרואה בכל ספר המסרה יראה עין בעין בטול דבר זה שכנו בעלי המסרה לשום ענין זולתי הענין האמתי המפרסם שכנו אליו, שהוא לסדר הדומים לכל יפול שגגה

14. כנראה כנתנו ז"ל להקדמת המהדיר של מהדורה חדשה של התנ"ך עם פירושו הראב"ע ז"ל שהופיעה בזמנו, שכתב שהמסרה - מטרתה לספור כל המלים השוות שבתנ"ך למען נדע כי אין זולתו, ושהמוסיף או גורע מהן "שקר ומעות סופר" הוא. גם הראב"ע ז"ל דבר מזה בסוף הקדמתו לפירושו על התורה, אך לא כתב מה שאמר רבינו זל"ה בשם המהדיר הנ"ל, שאדרכה מדברי הראב"ע ז"ל נראה היפך זה, שהרי העיר על המסורות בזה הלשון: "ואחפש היטיב דקדוק כל מלה בכל מאד, ואחר כן אפרשנה כפי אשר תשיג ידי, וכל מלה שתבקשנה - בפירושו המלה הראשונה תמצאנה, כפירושו שמים תמצאנה בפסוק הראשון, ועל זה המשפט כל הלשון, ולא אזכיר מעמי אנשי המסורת, למה זאת מלאה, ולמה זאת נחסרת, כי כל מעמיהם בדרך הדרש הם, כי הכתוב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה, ופעם יחסר אות נעלם לאחו דרך קצרה, ואחר שידרשו מעם, למלאים ולחסרים, יורונו איך יוכלו לכתוב הספרים, ומשה כתב בלא וא"ו ד' ימלך (שמות טו יח), ומעתיק משלי כתב בוא"ו 'תחת עבד כי ימלוד' (משלי ל כב), ושנים רבות בין שניהם, רק לתינוקות מעמיהם טובים הם. גם בפירושים הישירים אין צורך לתיקון ספרים. עכ"ל. הרי שסובר שאין אם למסורת, כלומר אין לה בסיס, ואין היא כפיס לדרוש ממנה, אלא להיפך היא נוספה על דרשות, שאחר שידרשו מעם, למלאים ולחסרים, יורונו איך יוכלו לכתוב הספרים". ונראה שבזה עכ"פ סוגיין דעלמא לא כדברי הראב"ע ז"ל וכפי שהביא מרן המחבר זל"ה בשם המהדיר לאבן עזרא לקמן ראייה מהתוס' בענין לא אבה יכמו'.

15. כ"ד, היינו עשרים וארבעה ספרים, היינו התנ"ך.

בתורת ה' אלהינו ח"ו, וכמו שהביא שם¹⁶ מתום' על פסוק "לא אבה יבמי" (כה ז) שיש מחלוקת אם קורין "ולא אבה", ובמסרה: ג' "לא אבה", לא אבה יבמי, לא אבה ה' השחיתך וכו', ובוזה נודע כי היא 'לא' [אבה, ונשללה גירסת 'ולא' אבה]:

הנה יש מהמסרות שיש בהם מאה או מאתים דומים, מאה "ואת" בראש פסוק, מאה "את", יעמדו נא כל החכמים אם ימצאו להם חבור או ענין לקושרם. גם, מה ישיבו במסרות הטעמים והנקודות, כמו שתאמר י"א נקודות קדמא אחר יתיב, ושנים בפסוק "או בנבלת בהמה טמאה" (ויקרא ה ב), "אחרי הכותו" וגו' (דברים א ג), והשאר בנביאים ובכתובים, האם נאמר שכוננו בזה לשום ענין, אלא שלא כוננו אלא לשלול אחרים. וכבר שגו קצת לקרות פסוק "סולת מנחה" (ויקרא ו יג), "קומו צאו" (שמות יב לא) בתיב וקדמא, והמסרה האירה עינינו כי לא נמצא בכל התורה יתיב וקדמא זולת בשני פסוקים שזכרנו, ונודע שאותה - היא 'שופר מִהֶפֶךְ' ולא 'יתיב'. כיוצא בזה הוא תועלת המסרה וכונתה, לא זולת זה, כי לפי האמת לא כִּון מניח המסרה שום ענין זולת הענין שזכרנו. והמתחיל בענין זה הוא רבינו הגדול בעל הטורים ז"ל, והוא ז"ל עשאם על דרך אסמכתא ורמז וצחות 'כנגן המנגן' להמתיק דברי רבותינו ז"ל, והבאים אחריו עשו אותם עקר כ[פין] אשר יפרשו מאמר רבותינו ז"ל:

את כל זה ראיתי בדברי המפרשים שיש בהם מן הקושי, ואמרת: 'לא אזכרנו'¹⁷ ובלבי אצפננו, 'כי רבים להמים לי'¹⁸ לאמר: 'מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו'¹⁹ לדבר בגדולים וטובים ממנו, ודבר שהתעסקו בו חכמים גדולים וקבעו בחבוריהם ונתפשטו בקרב ישראל - איך יעלה שועל קטן ודרך על במותי ארץ להשיב ארצות חיים, שה אוכד נשבר ונדכה - איך יתחרה את הסוסים, נמלה קטנה - איך תעלה אבר כנשרים, תדלג על ההרים הרמים עד לב השמים, ויפה היתה לי השתיקה ולקום מאמר הכתוב (תהלים קט יא) "בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך", יהיה ענינו: כי במקום שאין דבריו של אדם נשמעים - וכל שכן כשיש בדבריו קצת המלת גנאי באחרים ח"ו - כי אז לא-לבד שלא ישמעו דבריו, אף גם [יגרום] ללעוג עליהם ולהטיל על האומרם אשמה, ונמצא שהרי זה בא לתקן ונמצא מקלקל ח"ו להחטיא אחרים

16. כנראה פִּנְתוּ ז"ל בהקדמת המהדיר הנ"ל בהערה 14.

17. ירמיהו כ ט.

18. תהלים נו ג.

19. אסתר ז ה.

ח"ו. ולזה יאות לאדם להסתיר דבריו - [ואף] אם הוא מפרסם. זה עלה בלבי במחשבה ראשונה ובעיון ראשון:

ואכן - אחר העיון - נראה כי בן לא יעשה, וכבר מלתייהו אמורה (ברכות יט) ואסמכוה אקרא (משלי כא ל) "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה', כל מקום שיש חלול ה' אין חולקין כבוד לרב". ואם-כי יצא מדברי קצת מכשול לפני איזה בני אדם, הנה לא יבצר שימצאו על כל פנים איזה מהם שיאמתו דברי.

והוא אצלי מאמר הכתוב (תהלים מ) **בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא**, ולכאורה שזה הפסוק ינגד לפירוש שזכרנו, שאמר (שם קיט יא) **בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך**, וכבר העירו בסתירתם רבותינו ז"ל (עירובין סג.) ותירצו מה שתירצו²⁰. ועם מה שכתבנו אפשר לישב, בהקדים כי - עם היות שישנו חכמים (יכמות סה) "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע" - היינו בדבר עם יחידים מעטים, אך במדבר אל כללות ההמון בקהל רב, כל אשר תמצא ידו לדבר ולהוכיח - עשה יעשה וגם יכול יוכל, כי גם אם יהיו רובם אינם נשמעין, לא יבצר מהיות בהם מעטים ישמעו וילמדו ויקבלו.

והוא שדקדק ואמר: **בשרתי צדק בקהל רב**, שעם-היות שליחידים אני מקיים לפעמים בלבי צפנתי אמרתך, אך בקהל רב - **בשרתי צדק**. ואף גם שלכאורה יאמר האדם כי יפה שתיקה, וה' יתעלה היודע ועד כי מניעתי - מחשש שלא יקבלו, אני הנה שפתי לא אכלא (כמעט) [במענת] ה' אתה ידעת, כי מהיותם בקהל רב - לא יבצר מהיות יחיד בין המרובים שומע ומקבל:

ועוד יאמר ה' אתה ידעת, שאם לפעמים אהיה אוהז בשתיקה, הנה לא יהיה זה מניעה ממני, רק לספק מהספוט. ולהיות שדבר זה מסור ללב, אמר ה' אתה ידעת, ואתה חוקר לב בוחן כליות, כי לא אכלא שפתי ויהיה זה מניעה ממני, רק מזולתי. ועוד פירשנו בפשטים.

ואמנם אומר בשרתי - לדרכנו זה - לומר כי לא היתה הקריאה חלושה כמגיד דברים ישנים, רק בקול רם ובזריוות כמגיד דברים חדשים ובשורות חדשות שלא שמעתם אוזן מעולם. באופן כי המגיד דברי אמת לרבים - לא ימנע מחסרון קבלה [ש]מא לא יקבלו, רק יגיד את אשר יורוהו מן השמים, השומע ישמע וההדל יחדל. זאת

20. כאן - בזמן שעירא היאירי (רבו של דוד) קיים, כאן - בזמן שעירא היאירי אינו קיים, לפי שאסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו.

היתה לי, על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש, ואם שגיתי - אתי תלין משוגגתי. ומי שידון אותי לכף זכות, המקום ידינהו לכף זכות:

ואמת אני, כי מעודי רחקתי עצמי מלהתעסק בחלק הדרש, כי באולי - מפני הדחק - נצטרך להתעסק במה שהרחקנו, וטוב יותר העסק במשנה וש"ס ופוסקים ובארבע אמות של הלכה שיש לו להקב"ה בעולמו²¹. אך מפני 'הלחין' - זה הדחק' - כי יבא העם לדרוש אלהים בשבתות ובמועדים שנתנו לישראל לעסוק בתורה²², ובזמנים מיוחדים, יצטרך האדם להאיר עיני ההמון בחדושי תורה ובמילי דאגדתא, מידי עוברי בדברי המפרשים ללקט פניני אמרותיהם - אין מדרש בלא חדוש, 'זעיר שם זעיר שם'²³ ממה שנראה לקוצר דעתי. ולפעמים 'הקשבתי ואשמע לוא כן ידברו'²⁴, והיה בעיני עון אשר קטא²⁵ שלא להעלות על ספר את אשר הראוני מן השמים, וברבות הימים חזרתי על משנתי, וראיתי בה דברים נכונים דברים פשוטים, אמרתי לחכרם במחברת צמיד פתיל, לבל ישכחו ממני. ואם בעיני זולתי יהיו לאון נגד דברי המפרשים, הנה לילדים אשר כנילי ימצאו בהם נחת:

ולזהיות שכל מחבר ספר יקרא לו שם להשתמש בו, קראתי לספרי הקמן הזה מי מנוחות לשלוש סבות: הא' כי השם יגלה על ענינו, שהוא נתן להגות בו בשבתות ובמועדים שהם ימי מנוחות, יהיה הספר הקמן הזה מים לשתותם בימי המנוחות, 'אין מים אלא תורה'²⁶, 'כי יבא העם לדרוש אלהים'²⁷ כאמור. הב' כי ימצא בו הקורא נחת, כי כל דברים פשוטים וגלויים, וזה ינחמנו ממעשה החורפות ומעצבון הבלבולים, וכשמו כן הוא מי מנוחות - בנחת ולא בצער. הג' כי זהו ביתי וזהו מנוחתי ונחל עדני בעולם המקנה, ועליהם בקש דוד המלך ע"ה ואמר (תהלים כג) **בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני, נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו:**

והואיל ואתא לידן פסוק זה, יש לפרשו. והוא - גם הוא - מענין הספר ומעשהו וכמו שיתבאר. ידוע הוא, כי: אם רבו החכמות בעולם - ויש שימנו שבע חכמות, ואסמכוה

21. ברכות ה.

22. ירושלמי שבת (פרק טו ה"ג).

23. ישעיה כח י.

24. ירמיה ח ו.

25. הושע יב ט.

26. בבא קמא יז.

27. שמות יח טו.

אֶקְרָא (משלי ט א) "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה" - מכל מקום הנה הנם כלולות בשתיים: הא' חכמת הפילוסופיא והחקירה על כל דבר מדרך השכל, ותת סבה לכל דבר ודבר, וחכמת ה' יתעלה ועורמתו בכל דבר, זו חכמת השכל. הב' היא חכמת התורה השלמה, כי אין לשכל בה דבר, כי היא מפי אלהים חיים לעם בני ישראל ולא לזולתם.

והנה אם לכאורה ירחיקו קצת מחכמי התורה את חכמת השכל, הנה רבים וגדולים התעסקו בה, והאריך הרבה בתועלויותיה הרבים המליץ הידוע רבי ידעיה הפניני והובא בשו"ת הרשב"א ז"ל (ח"א סי' תיח), ורבינו בספר המורה הנזקה וקנימה והזהיר עליה כי תועלויותיה רבו כמו רבו²⁸. ומתועלויותיה כתבנו בסדר בראשית יענין שם, שהיא תישר שכל האדם לפרש בפסוקי התורה ובנביאים ובכתובים ובדברי רבותינו ז"ל פירושים מכוונים נוחים קרובים לפשוטו של דבר, ככל פירושי הרב בעל העקדה ז"ל וכל הקדמונים שהיו בימיו. ואם לפעמים יטה מן האמת, זהו לקרב הדבר לפשוטו של ענין, ולהרחיק הזרות מדבריהם ז"ל ולקרב הדבר אל השכל. והארכנו בזה בסדר בראשית הנזכר, וכתבנו שעל שתי החכמות האלו רמו ה' יתעלה בעין החיים וענין הדעת יענין שם:

ואכן אם החכמה הזו - תועלויותיה רבו, לא יהיה למודה כי אם אחר מלוי כרסו מעדני התורה השלמה ונטיעת שרשיה בלבו, כי לה דין קדימה בזמן ובמעלה, וכמו שיענין רבינו הרשב"א ז"ל ואסור אסרה בחרם המור, לכל ילמדוה עד ימלא כרסו מתורתינו הקדושה, ועד יעמוד על דעתו בהיותו בן כ"ה שנה, וכן כתב הרד"ק בהקדמתו לפירוש הנביאים, ובפסוק "ראשית חכמה" בפירוש התהלים.

ועל זה נראה שרמזו שלמה המלך ע"ה ואמר (משלי ב ב) **לִהְיוֹת לְחַכְמָה אֲזַנֵּךְ תַּטֵּה לְבָבְךָ לְתַבּוּנָה**, אמר: שתחלה תתעסק בחכמת התורה שעקרה תלויה בשמיעה ולא בעיון, ואמר: תחלה - עשה אזניך כאפרכסת **לִהְיוֹת לְחַכְמָה אֲזַנֵּךְ**, והדר - **תַּטֵּה לְבָבְךָ לְתַבּוּנָה**, היא חכמת הפילוסופיא שהיא תלויה בלב, שאז יש בה תועלת רב כאמור:

והוא עצמו מאמר דוד המלך ע"ה **בְּנֵאוֹת דִּשָּׁא יִרְבִּיצֵנִי עַל מֵי מְנוּחוֹת יִנְהַלֵּנִי**, דמה שתי החכמות הלחם ולמים: חכמת התורה שהיא העקר - ללחם, וחכמת הפילוסופיא - למים, כי כמו שהמים לא ישתה [אותם] האדם כי אם על השבע אחר שמילא כרסו מן הלחם, כן החכמה ההיא אינה כי אם אחר חכמת התורה. וכמו שעקר מזון האדם הוא

האוכל - כי המים, אף שאי אפשר מבלעדם, אינם אלא הכנה למזון ואינם מזון, שעל כן אמרו (ברכות מה.) שברכתם ולא כלום, כי המים אינם אלא לעכל המאכל כנותן מים בקדרה - כן עקר חיי האדם היא חכמת התורה, וחכמת הפילוסופיא היא מפלה אליה, ו[אף] אם היא צריכה כמים, וכמאמר רבינו המוריה לצדקה שכתב²⁹ על שאר החכמות, "ואותם לקחתי לרקחות ולמכחות ולאפות"³⁰. ועל זה אמר בנאות דשא ירביצני, והדר - על מי מנוחות ינהלני.

ולחיות שהחכמה הזו [הפילוסופיא] היא קרובה אל הסכנה משתי פנות: הא' - כי מהיות החכמה הזו תלויה בשכל - אין לה מנוח כלל, כי יתחדשו לו דעות בכל יום ויום, ולזה אמר (תהלים יט ה) "תורת ה' תמימה משיבת נפש", שהתורה השלמה - מהיותה נסמכת על הקבלה - עד הקבלה ישקוט השכל ועמד. לא כן חכמת השכל, כי יחשוד שכלו תמיד ואין לו מנוח. הב' - כי יחוש פן ימעדו קרסוליו ח"ו, וכפרט בהיותו צריך לשוטט בספרים חצוניים ספרי חכמי האמות. ועל השנים האלו בקש ואמר: נפשי ישובב לשון מנוחה, וכפירוש בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל טו), וכן פירש הראב"ע. ינחני במעגלי צדק למען שמו - שישמור רגלי מלכד ח"ו:

ולזה אמר עוד "גם כי אלך בניא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי, שבטך ומשענתך המה ינחמוני", יאמר: שגם אם אצטרך [ואלך] לשוטט בספרים חצוניים [שהם גיא צלמות] - לא ימעדו קרסולי, רק אוכל התוך ואזרוק הפסולת. ולא תטה אשורי מני הדרך, כי אתה תהיה עמדי, ושבטך ומשענתך המה ינחמוני, שבצרוף שני אלו - לא ימעדו קרסולי: א' - שבטך ושליפתך ומוראך עלי, ב' - משענתך, הוא עזרך שיחיה עמי, המה ינחמוני, ו[לכן] גם כי אלך בניא צלמות, לא אירא רע.

ועל זה התפלל במאמר פעמי הכן באמרתך ואל תשלט בי כל און (שם קיט קלג), ולכאורה לאו רישיה סיפיה ולאו סיפיה רישיה, אך יאמר שתנחני בדרך אמת והבן פעמי באמרתך ולא ישלט בי איזה מחשבה רעה [של און] ח"ו כדי שאזכה בעיוני. ומדרך לשון הקודש לומר על המחשבה און, כמו שנאמר (ישעיה נה ז) "ואיש און מחשבותיו", ולזה אמר ואל תשלט בי שום אמונה ומחשבה רעה. ויאמר גם כן איש און, והוא קצר, [רצונו לומר: אל תשלט בי כל איש און, וכונתו:] שאדע מה להשיב לאפיקורוס:

29. באגרתו להר"ר יהונתן ז"ל, ע"פ לשון הפסוק בשמואל א (ח יג).

30. ע"פ שמואל א ח יג.

עוד כלל אחר אני אומר בביאור דברי רבותינו ז"ל, שכל הדקדוקים שיוכל הדוחה לדחותם בדרך קצרה - לא יתקע עצמו המפרש עליהם, כי הדחיה הנגלית וקרובה אל הפשט - יותר קרובה אל האמת, כי לעולם - הפשט רובו אמת יותר מן הדרש. ואמת כי בימים האלה ובזמן הזה שנתרבו הספרים רבוי עצום, ונתקיים בנו [מקרא שכתוב] (קהלת יב יב) "עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר", וכך בעונות הרבים לא שזפתם עין קורא, ואין לבעליהם בהם כי אם הטירחא מדלף וממטר ומשגלל אויבים, לא יאות למעין לכתוב כי אם המוכרח דלא סגי בלאו הכי, הן בש"ס הן בשו"ת הן בפירוש התנ"ך. וכל האריכות - אומר אני עליו מה שאמרו חז"ל (שבת קטו): **"בותבי ברכות כשורפי תורה"**, כי התורה נתרכית, ולומדיה נתמעטו בעונות הרבים:

ונראה לקוצר דעתי, שזה אחד מהטעמים שאמרו רבותינו ז"ל (נפין ס) **דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבם**, כדי שלא תאבד עקר התורה שבעל פה על ידי רבוי הדקדוקים והסברות, ויכתבו בספרים ויתרבו הספרים והפירושים רבוי עצום עד שיתיאש האדם מעקר התורה. הלא תראה שבדורות הראשונים - מדורו של משה רבינו ע"ה - פלם היו יודעים תורה שבעל פה, יען כי [בהיותה] קצרה, יכולנה ספר כשיעור ספר-תורה ויש לה גבול. וכן כל הזמן שלא נתנה ליכתב - היתה מוגבלת אצלם. וכן בדורות האחרונים מימי רבינו הקדוש שהגבר המשנה וכתבה, ועדן היה האסור של "דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבם" נוצן, והיתה רוב התורה בעל פה - היו לומדים אותה פלח רוב החכמים. ואחר חבור הגמרא, וכל שכן אחר הפירושים שנאמרו בה, אפילו החכם הגדול השקוד על למודו, אין בידו אפילו גמרא אחת בפירושה בעל פה:

גם ראיתי העוסקים בגימטריאות וחשבונות ומספרים. אמת כי חז"ל (אבות ג יח) אמרו: **"גימטריאות - פרפראות לחכמה"**, אבל [זה דוקא] אם יהיו מְכַנְנִים בלי חליף ויתיר, זה תחת זה, וזה חליפת זה. המְשַׁל על זה - כמו שראיתי בשם ספר קדמון [שכתב]: **"ויקרא: אֵלֶּף זַעִירָאֵי - גִּימטְרִיא רְבִי עֵקִיבָה"**³¹, ואם נאמר אֵלֶּף קַטְנָה' - יבוא רבי פלוני אחר, וזה מן הנמנע. אבל הגימטריא הוא כשיהיה על המלה עצמה בפשימות בלי שום שנוי:

עוד זה צריך להודיע, כי מנהג אחד נהגו רבותינו ז"ל - מנהג דלדין לא נוכל לעשותו, והעושהו בנ³² - מגונה. והוא, שמקדימין דבריהם לדברי הכתוב, ואומרים

31. ושניהם כמספר שצטט = 399.

32. כלומר שאף שלרבותינו חכמי המשנה והגמרא וקודמיהם יאה הדבר, לחכמי הדורות האחרונים אינו

ומקדימין איזה ענין או מוסר - שכל העושה כך וכך יקרה לו כך וכך, או: מעשה כך וכך היה, ואחריה אומרים "שנאמר" - באלו זה (הענין) מבואר בכתוב, ואין עוד מלבדו פירוש אחר בכתוב, ואינם אלא כנביאים. אבל לפי האמת - לא חָדְשׁוּ אותו כי אם מכח פירוש ועיון בכתובים שמביאים. ואלו היה בדורינו, כך צריך לומר: "כתוב כך וכך, ויש לפרש שכך וכך פון הכתוב, וממנו נלמד המעשה הזה או המוסר הזה". ואינו מחדש כי אם מכח עיון בכתוב, והוא מספק למי שיפרש פירוש אחר בכתוב. אכן להם שהם כמלאכי אלהים - יאות להם לומר כן, כי ברוח קדשם יכִּוְנוּ אל האמת באין ספק. כל זה צריך להיות בין עיני המעיין ומפרש דבריהם:

ותוכן זה הספר ומעשהו - הוא זה: הספר נחלק לשלשה חלקים:

החלק הראשון - דרושים על סדר הפרשיות מידי שבת בשבתו, וכתוכו - ביאור לתפלת ייח ופרקי אבות במקומם ביאור פשטי, וכתוכו - קונטרס על דברי רש"י ז"ל והגאון הרא"ם ז"ל³³ על סדר הפרשיות, זעיר שם זעיר שם ממה שהיו כתובים אצלי בגליון ספר הרא"ם ז"ל:

החלק השני - דרושים לזמנים מיוחדים ולשבתות שרגילים להרכות בדרשה בהם. והחלק השני נחלק לעשרה מאמרות: המאמר הראשון - לתורה, ויש בו ג' דרושים. המאמר השני - ליציאת מצרים, ויש בו ג' דרושים ובהם פירוש קצר להגדה. המאמר השלישי - לשבת זכור, ויש בו ב' דרושים. המאמר הרביעי - לתשובה, ויש בו דרוש אחד. המאמר החמישי - למעלת הצדקה, ויש בו שני דרושים. המאמר השישי - לשבת איכה, ויש בו ג' דרושים. המאמר השביעי - יקרא בשם "חסד ואמת", ויש בו אחד ועשרים דרושים לנפטרים נוחם עין, אנשים ונשים, בחורים וקנים, כל אחד לפי מעלתו ולפי כבודו. המאמר השמיני - למצות התפילין, ויש בו דרוש אחד. המאמר התשיעי - לנשואין, דרוש אחד. המאמר העשירי - יהיה קודש לה', ביאור ייג עיקרי הדת אחד לאחד, וכמה ענינים נקבצים, וביאור כמה פסוקים ומאמרי רבותינו ז"ל:

החלק השלישי - הוא קצת ביאור לפשטי הכתובים בכל ספרי הכ"ד³⁴, והן הנח

יאה, וזהו שאמר "העושהו פנו", פירוש: העושה זאת מתוכנו.

33. כמדומה שלא השאיר הר"ב זלה"ה קונטרס שבו באו רק הערותיו בדברי רש"י והרא"ם ז"ל בלבד חוץ ממה שנמצא בספר זה, אלא פָּנְתוּ ז"ל כמו שכתב כאן "ובתוכו", פירוש שהקונטרס היה בידו בנפרד, וכשחבר ספר זה - שזר בו הר"ב ז"ל את הערותיו הנ"ל על סדר הפסוקים זעיר שם זעיר שם כאשר עיני המעיין תחוינה מישרים לכל אורך הספר הקדוש הזה.

34. הוא התנ"ך שיש בו ארבעה ועשרים ספרים כמו שמפרש והולך. ספר זה נדפס בידי כמוה"ר הגאון

חמשה חומשי תורה, חמש מגילות, נביאים ראשונים - ארבעה, נביאים אחרונים - ארבעה, כתובים - ששה: הרי כ"ד, עם לעז קצת תיבות קשות בלישנא 'דעמא דבר', לשון ערבי³⁵. והאלהים אשר עזרנו עד כה, כן יעזרנו תמיד על דבר כבוד שמו יתברך ויתרומם על כל ברכה ותהלה אמן סלה:

הקמן תולעת ולא איש, עבד לכל יודעי דת ודין, הצעיר רפאל בן
לאדוני אבי החכם השלם הדיין המצויין הרב הגדול כבוד מורינו הרב
רבי מרדכי בירדוגו זלה"ה, נין ונכד להרב הגדול החסיד העניו זקני
אבי אמי כבוד מורינו הרב רבי משה בירדוגו זלה"ה:

35. רבי שלום משאש זלה"ה בשנת התש"ן ונקרא שמו "משמחי לב", מכת"י שנמסר לו ע"י אמו כמות"ר הגאון רבי יהושע בירדוגו זלה"ה רבה של מרוקו וראב"ד הגדול שם.
"לעז קצת תיבות" וכו' זה כפי שמכנהו הר"ב זלה"ה, שנראה שהיה חלק מספר "משמחי לב" הנ"ל, יצא כספר בפני עצמו בשם "לשון למודים" עם הערות וכו' בידי הר' משה בר-אשר הי"ו בשלשה כרכים בשנת התשס"ב. התרגום ללשון ערבי המדובר בין יהודי מרוקו הוא מעשה ידי אמן ממש, כל מלה נבחרה בדקדוק כדי להכיל בתוכה את הפשט המדויק, ומקפלת בתוכה את ביאורי הו"ל וגדולי המפרשים שמפיהם אנו חיים ובעיקר רש"י ז"ל, ועשה כן לטובת פשוטי העם שלא השיגה ידם לעיין בנוף הדברים בלשון הקודש.